

LUCIUS ANNAEUS SENECA'NIN EĞİTİM ANLAYIŞI

Mehmet Selim BOR¹

Özet

İnsan hem eğitilebilen hem de eğiten bir varlık olması açısından diğer varlıklardan ayrılır. Eğitim insanların yaşamlarında çok önemli bir yer kaplamaktadır. Bu sebeple felsefe tarihi boyunca filozoflar bu konu üzerine çalışmışlardır. Hemen hemen her filozof, eğitim kavramını kendi düşünce sistemi bağlamında ele alır. Bu çalışmada Seneca'nın düşünceleri bağlamında eğitim kavramı incelenecektir. Roma döneminin eğitim düşüncesi Stoa filozoflarının felsefelerinde ortaya çıkmaktadır. Helenistik dönemde ortaya çıkan Stoa üç dönemden oluşur. Stoa'nın eğitim anlayışı daha çok son dönem Stoasında belirgin bir seviyeye ulaşır. Bu dönem filozoflar eğitim hakkında birbirinden farklı görüş ortaya koymuşlardır. Ancak bu görüşler içinde doğrudan eğitimle ilgili kaynaklar çok azdır. Stoa'nın son dönem düşünürlerinden olan Seneca'nın Ahlak Mektupları eserinde kısmen de olsa, insanların nasıl erdemli bir birey olarak yetiştirileceğine dair öneriler yer almaktadır. "Erdemli bir hayat, eğitim yoluyla öğretilir mi"nin üstünde durur. Bu çalışma Seneca'nın felsefesi ışığında, eğitim anlayışını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Helenistik Dönem, Stoa, Seneca, Eğitim

LUCIUS ANNAEUS SENECA'S APPROACH OF EDUCATION

Abstract

Man differs from other beings in that he is both a educable and a educative being. Education occupies a very important place in people's lives. For this reason, throughout the history of philosophy, philosophers have pondered on this subject. The concept of education has been handled by each philosopher in a different way, but influenced by each other. In this study, Seneca's understanding of education will be discussed. The educational thought of the Roman period emerges in the philosophies of the Stoic philosophers. In the Stoa, which consists of three periods, the understanding of education emerges more clearly, especially in the Imperial Stoa, which is the last period Stoa. The thinkers of this period put forward many views about education. However, there are very few sources directly related to education among these views. Seneca's Moral Letters, one of the late thinkers of the Stoa, contains suggestions on how to raise people as virtuous individuals, albeit partially. This study aims to reveal the understanding of education in the light of Seneca's philosophy. It will also be discussed whether the results will be suitable for today's education systems.

Keywords: Hellenistic Period, Stoa, Seneca, Education

¹ Öğr. Görevlisi, Hakkari Üniversitesi, Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı, Hakkari, Türkiye. mehmetselimbors@hakkari.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8854-8550

GİRİŞ

Stoa filozofları; eğitim kavramını, eğitim kuramcıları yaklaşımıyla sistematik bir şekilde ortaya koyamamışlardır. Nitekim onların, eğitim konusunda eğitim kuramcılarına bir kaynak mahiyeti taşıyacak özgün fikirlere sahip olduğu görülmektedir. Ancak bu kuramcıların da diğer düşünürler gibi eğitimle ilgili çok özgün belirlemeleri olmuştur. Stoacıların bu özgün yanı, onların akla verdikleri önemle kendini belli etmektedir. Onlar için hayatın tamamı aklın rehberliğinde ve içinde yaşadığımız doğanın bilgisi ışığında olmalıdır (Köken, 2001, s. 68). Akla uygun yaşam, erdeme giden yoldur. Erdeme ulaşan da mutluluğa ulaşmıştır. Seneca'nın eğitim anlayışını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada sırasıyla Helenizm, Helenizm ile Roma döneminin Epikuroscu'lardan sonraki ikinci büyük felsefe okulu olarak kabul gören Stoacılık ve Stoa'cı Attalus'tan dersler alıp felsefeye yönelen Seneca'nın eğitim anlayışı ele alınacaktır.

Stoa Felsefesindeki Eğitim Kavramının Helenizm Dönemindeki Yansımaları

Helenistik dönemde birçok yeni okulun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu okullarla birlikte yeni değişimler de ortaya çıkmıştır. Platon ve Aristoteles'in teori veentelektüel bilgiye gösterdikleri alakaya karşı çıkarak felsefenin asıl işlevinin pratikle ilgili olduğunu öne sürmüşlerdir. Platon ve Aristoteles, insanı toplumla birlikte değerlendirme yöntemlerine karşılık kişiyi/insanı bireysel olarak ele almışlardır. Yani bireyi toplumla birlikte değil kendi başına değerlendirmişlerdir. Bu yeni ortaya çıkan okullar ise sırasıyla: Epikuroscu, Stoacı ve Septik okullarıdır. Bunlar Platon ve Aristoteles'ten farklı olarak felsefeyi; bilgi, doğa ve ahlak felsefesi olarak üç kısma ayırmışlardır. Bu üç okulda bilgi ve doğa felsefesinin ancak ve ancak ahlak ile anlam ve değer kazanacağı bildirilmiştir. Ahlak felsefesinin bu üç okul içinde ana amacının insanın mutluluğu olduğu belirtilmiştir (Zeller, 2008, s. 293). Helenist dönemde kurulan bu üç okulun amacı pratik yaşamla ilgilidir. Bu da insanların mutluluğunu amaçlamaktadır. Helenistik dönemle birlikte eğitim hayatı da gelişmiştir. Bu dönemde devlet eliyle yeni okulların kurulmasıyla entelektüel hayat da gelişmiştir (Demirgen & Esin, 2016, s. 620-625). Aristoteles'e kadar felsefe ve bilim arasında bir fark yoktur, ancak Helenistik dönemle birlikte münferit bilimler felsefeden ayrılmaya başlamışlardır. Bu açıdan İskenderiye, Antakya, Bergama ve Rodos'ta bu amaçla zengin içerikli okullar kurmuşlardır. Bunlara rağmen Atina felsefenin merkezi olmaya devam etmiştir. Felsefe ve bilim birbirlerinden ayrılırken, felsefe ve din yakınlaşmıştır (Zeller, 2008, s. 294). Şimdiye kadar Stoa felsefesinde eğitim kavramının Helenizm Dönemindeki yansımaları kısaca ifade edildi. Şimdi ise çalışmadaki eğitim anlayışının belirginleşmesi açısından ana hatlarıyla Stoacılıktan söz edilecektir.

Stoa Felsefesindeki Eğitim Kavramının Analizi Açısından Ana Hatlarıyla Stoacılık

Stoa'cılık, Helenizm ile Roma döneminin Epikuroscu'lardan sonraki ikinci büyük felsefe okulu olarak kabul edilmektedir. Stoa ve Epikuroscu okulları karşılaştırıldığında; Stoa okullarının Epikuroscu okulundan daha uzun sürdüğü ifade edilmektedir. Kurucusu Kıbrıslı Zenon olan bu okulda eğitim yaklaşık olarak beş yüz yıl devam etmiştir. Stoa dönemine ait yazılı belgelerin çok azı günümüze kadar ulaşmıştır. Stoa okulu hem Helenizmin hem de Roma döneminin büyük düşünce hareketlerinden biridir. Stoa'nın başlıca amacı insanların mutluluğu üzerinedir. Bu mutluluk ise dıştan gelen nedenlerle değil, daha çok insanın kendi kendisinden çıkmaktadır. İnsanlar bunu doğaya uyum ve akıl çerçevesi ile

sağlayabileceklerdir. Aslında insanlar bunu yaşayarak ve eğitimle elde edebilmekteler. Burada eğitim yaşamın kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çapak, 2015, s. 12-13).

Helenizm ve Roma Dönemi süresi içinde Stoa üç ayrı dönemde varlığını devam ettirmiştir. Bu dönemlerin sıralanışı şu şekildedir: İ.Ö. 3. yüzyılda daha çok Atina merkezli olan ve Zenon, Klaenthes ve Khrysippos'un yer aldığı Eski Stoa veya erken dönem Stoa olarak isimlendirilir. Diğer dönem ise İ.Ö. 2. Yüzyılda, erken dönem Stoa'nın keskinliğini yitirip daha çok latin bir kimliğe bürünen Orta Stoa'dır. Bu dönemin önemli düşünürleri ise Diogenes, Tarsuslu Antipater, Panatius ve son olarak Apameli Posidonius'dur. En son dönem ise İ.S. 1. ve 2. yüzyıllardaki geç dönem Stoa'sıdır. Buna aynı zamanda İmparatorluk Stoa'sı da denilmektedir. Bu dönem Roma'nın etkisinde ve genel olarak ahlakla ilgilenilmiştir. Dönemin başlıca düşünürleri ise şu şekilde sıralanabilir: Seneca, Epiktetos ve Marcus-Aurelius'tır (Brun, 2010, s. 13). Ayrıca Stoa'cılar için felsefe; fizik, mantık ve ahlaktan oluşur. "Stoa'cılar felsefeyi bir bahçeye benzetirler: Çevresini saran çift mantıktır, ürün ahlak, toprak ya da ağaçlarda fizik, ya da felsefeyi sağlam surlarla çevrilmiş ve aklın gösterdiği yolda yönetilen bir kente benzetirler. Bazı Stoa'cıların söylediği gibi hiçbir parçası ötekenden ayrılmış değildir, tersine hepsi iç içedir. Öğretirken de ayrı değil bir arada öğretiyorlardı." (Laertios, 2003, s. 316). Üç döneme ayrılan Stoa Felsefesi, fizik, mantık ve ahlak şeklinde olan sıralamayı, her dönem kendine göre almıştır. İlk dönem için öncelik fizik, ikinci dönem de mantık, son dönem de ise ahlak ön plana çıkmaktadır.

İlk dönem Stoa'sı Zenon'un düşünceleri etrafında şekillenmiştir. Zenon Stoa görüşünü oluşturmadan önce Knik Kratese daha sonra da Stilpon'dan etkilenmiştir. Bu anlayış toplumsal uzlaşmaları veya toplumda kabul edilen genel geçer şeyleri reddetmeye dayanmaktadır. Şan şöhret gibi kavramların önemsiz olduğu bu dönemde; bilge kişi, doğaya uyumlu yaşayan ve toplum içinde bile kendi kendisiyle yaşayabilendir (Brun, 2010, s. 14). Zenon daha sonra kendi okulunu kurmuştur. İlk önceleri Stoacı öğrencilere Zenoncu'lar denilmekteydi. Fakat toplandıkları yer yüksek sütunlu yer olduğu için sonraki süreçte Stoa Poikile'ye anısına onlara Stoa'cı denilmiştir (Zeller, 2008, s. 295).

Orta Dönem Stoa'cılığı, İlk Dönem Stoa'cılığından bazı özellikleri bakımından ayrılır. İlk Dönem Stoa'da bilgi, mantık, doğa ve pratik veya ahlak felsefesini bir sistem olarak kabul edilmiştir. Bunlardan hiçbirine diğerine karşı bir üstünlük verilmemiştir. Ancak Orta Dönem Stoa'cılığı pratik veya ahlak felsefesine daha fazla önem atfetmiştir. Bu dönemde okulun dini çizgileri de ortaya çıkmıştır. İlk Dönem Stoa'cılığına kıyasla daha özgün bakış açısı ortaya koyulmuştur (Arslan, 2007, s. 166).

Stoa'nın son dönemi olan İmparatorluk Stoa'sı Roma İmparatorluk'una denk geldiği için bu ismi almıştır. Orta Stoa Dönemi'nde başlayan dini ilgilerin en yüksek seviyeye çıktığı bu dönem hakkında diğer dönemlere nazaran daha fazla bilgi ve belge bulunmaktadır. Bu dönem Stoa'cılığı ahlak felsefesi ve yaşama ilişkin pratik bilgilerin verildiği dönem olmasının yanında bir çeşit felsefi din olma özelliğine de bürünmüştür (Arslan, 2007, s. 167).

Stoa'cılığın Helenistik ve Roma Dönemi'nin en önemli ve uzun ömürlü okulu olduğunu yukarıda başka bir nedenle belirtilmişti. "Stoa'nın etkisi ilk kilise babaları olan; Clemens, Tertulianus ve Aziz Augustunus üzerinden Geç Rönesans dönemine kadar uzanır. Bu etki modern Batı'da kendini göstermiştir. Nihayet, Batı ahlak geleneğinin Hristiyanlık yanında ikinci en önemli parçasını teşkil etmesine, hatta gündelik hayata kadar inip felsefecilerin dünya nimetlerine karşı kayıtsızlıklarını, insanın başına gelen felaketleri soğukkanlılıkla karşılamasını ifade etmek üzere Stoacı tutum, Stoacı davranış gibi deyimler kullanılmıştır." (Arslan, 2007, s. 171). Buradan anlaşılacağı üzere Stoa'cılık felsefe tarihinde

oldukça kalıcı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Stoa'nın bu etkilerinden sonra kısaca kökenlerine de bakılması gerekmektedir.

Stoa'cılık, Platonculuk gibi kendine ait görüşleriyle özgün olmasının yanında *eklektik* bir felsefedir. Bu özelliği bakımından Herakleitos (M.Ö 530 - M.Ö 475) Sokrates, Kinikler, Megara Okulu, Platon ve Aristoteles'den etkilenmiş ve bunlardan bazı unsurları almıştır. Stoa'cılar fizik veya doğa felsefelerini Herakleitos'tan almışlardır. Herakleitos'ta evrenin ana maddesi ateştir, her şey ateşten gelir ve ateşe döner. Filozofun, bu konudaki görüşleriyle ilgili şu bilgiler aktarılmıştır: “ *Herakleitos, evrenin ilkesi olan ateşin belli bir yasaya göre diğer varlıkları meydana getirdiğini söylemekte ve bu yasayı Akıl veya Logos olarak adlandırmaktadır. Stoacılar, bir yandan bu ilkeyi yani ateş veya sıcak nefesi, akıl veya Logos olarak adlandırırken diğer yandan oluşu yöneten bu yasa veya düzenlilikleri önüne geçilmez bir olgu olarak kader diye nitelendirmişlerdir. Bunun sonucunda Stoacılar Herakleitos'da varlığını gördüğümüz evrensel determinizm fikrini daha ileri ve açık olarak kadercilik diye adlandırabilecek bir noktaya götürmüşlerdir.*” (Arslan, 2007, s. 180).

Doğa felsefelerini Herakleitos'tan alan Stoacılar; ahlak konusunu, yaşamı ve felsefesi bir olan Sokrates'ten almışlardır. Sokrates'i en yüksek ahlaki davranış örneği olarak kabul etmişlerdir. Sokrates'in erdem, erdemlilik, mutluluk gibi ana tezlerini alıp, hatta ondan daha sıkı ve katı bir tarzda işlemişlerdir. Bu konuda ilk dönem Stoacıların daha çok Sokrates'çi oldukları görülmektedir. Stoacılar, Sokrates'in erdemle mutluluk arasında kurdukları bağı kabul etmişlerdir. Sokrates'in diğer önemli görüşü olan, insanın ruhunu oluşturan şeyin akıl olduğu anlayışını da olduğu gibi almışlardır (Arslan, 2007, s. 180) . Ana hatlarıyla verdiğimiz Stoacılıktan sonra, Seneca'nın içinde olduğu Roma Dönemi Stoacı'lığına değineceğiz.

Seneca'nın Eğitim Anlayışının Ardalanı Olarak Roma Dönemi

Helenistik dönemin devamı olarak kabul edilen Roma dönemi, çoğu felsefe tarihçisi tarafından birlikte ele alınmıştır (Önal, 2015, s. 17). Bu çalışmada Stoa'nın iki ayrı başlık altında alınmasının nedeni, Stoa'nın Helenistik dönemde başlaması ve Roma dönemine kadar devam etmesidir. Çalışmanın konusu Seneca olduğu için iki dönemin ayrı ayrı verilmesi uygun görülmüştür. Çünkü genel bir Stoa bilgisi olmadan Seneca'yı anlamak imkânsızdır. Seneca'nın kendisi de Son Dönem Stoasında yani Roma dönemine denk geldiği için ayrı bir başlık altında ele alınması uygun görülmüştür.

Roma dönemi, Helenistik dönemlerden sonra yaklaşık IV. asrın sonlarına kadar devam etmiştir. Bu dönem, Yunan kültüründen izler taşısa da farklı bir kültürü temsil etmektedir. Daha sonra doğacak olan Hristiyanlık yine bu dönemden beslenecektir. Epiktetos'un *Mutluluk Öğretisi- Nasıl Mutlu Olabilirim?* isimli çalışmasında yer alan “ *Helenistik- Roma dönemini dünyasını yeni kılan neydi*” sorusuna verilen cevap bu dönemin diğer dönemlerle olan farkını ortaya koymuştur:

“*Bu dönemi yeni kılan olayların birincisi, site devletlerinin yıkılarak yerine imparatorlukların kurulmasıydı. Bu yüzden birey eski değerini ve özgürlüğünü kaybetmiş ve siyasetine hükmedemediği, gidişatını değiştiremediği bir büyük devletle karşı karşıya kalmış ve ister istemez yalnızlaştırmıştı. İkinci olarak, yine bu yeni durumun bir yansıması olan, devletin resmi uygulamaları dışında insanlara yol gösterecek otorite ve kurumların yıkılması ya da güçlerini kaybetmesidir. Bu durum, insanları hayatın anlamını ve mutluluğu elde etme yollarını bulmak için bireysel kurtuluş reçeteleri aramaya yöneltmiştir.*” (Önal, 2015, s. 17-20).

Bu iki nedenden dolayı insanlar bireysel bir kurtuluş yoluna girmişlerdir. Bu konuda Stoa'nın tüm dönemleri gibi Son Dönem Stoa ve özelinde Seneca bu konuda insanlara

ahlaki önermeler sunmuştur. Bir sonraki başlıkta da ele alındığı gibi bu önermeler bilgeliğe giden yolla mümkün olacaktır.

Seneca'nın Bilgelik Görüşü ve Felsefesinin Değeri

Seneca, İspanya'nın Corduba şehrinde yaklaşık olarak İÖ. 4- İS. 65 yıllarında doğmuştur. Mısır valisinin eşi olan teyzesi tarafından Roma'ya getirilmiş ve tüm eğitimleri üstlenilmiştir. Ailesi varlıklı bir aile olmakla birlikte babası dönemin en ünlü retorik öğretmeni ve hatibidir. Babası, Seneca'nın da kendisi gibi hatip olmasını istiyordu. Ancak Seneca, babasının aksine Pythagorasçı Sotion'dan ve Stoa'cı Attalus'tan dersler alıp felsefeye yönelmiş ve eğitim hayatı için Roma'ya gitmiştir. İmparator Caligula'nın döneminde senato üyesi olmuştur. İmparator Caligula'nın yeğeniyle ilişkisi olduğu gerekçesiyle Korsika'ya sürgüne gönderilmiş ve orada sekiz yıl kalmıştır. Bu sürgün döneminde bile eğitimden vazgeçmemiş, sürekli okuyarak ve üreterek bu dönemi geçirmiştir. Roma'ya döndükten sonra Neron'a felsefe ve retorik hocalığı yapmıştır. Seneca, 65 yaşında hakkında verilen idam kararını yerine getirmek için bileklerini keserek yaşamına son vermiştir(Seneca, 2019b, s. 9-11).

Seneca için bilgeliğe ulaşmanın ön koşulu, insanın erdemli davranma yetisi edinmesiyle olur. Bilge insan erdemsiz davranırsa, bilgelikten uzaklaşır ve gündelik yaşamında zorluklar yaşar. İnsan, erdemli davranışlar sergileyerek, Tanrı- doğa bütünlüğünde varoluş amacına uygun bir yaşamın yolunun felsefeden geçtiğini görecek. Felsefe insana hayatı içinde anlamsız bir şekilde yer kaplayan işlerin gereksizliğini ve bunlardan kaynaklanan sıkıntıların üstesinden gelinmesine yardımcı olacaktır. Felsefe erdemli davranışlar sunmak ve bilgelik mertebesine çıkmak için bizi eğiten ve yol gösteren en doğru seçimdir. Seneca için felsefe kurtarıcıdır. Erdem barındırmayan tüm uğraşlar insanları mutsuzluğa ve umutsuzluğa sürükleyecektir. Bu olumsuz durumlardan yine felsefe insanları kurtaracaktır. Çünkü erdemli davranışın yolu felsefeden geçer. Erdeme ulaşan da mutsuzluğa düşmeyecektir. Felsefi yaşam, insanların yüreklerinin güzel duygularla dolmasını sağlar(Seneca, 2019a, s. 170). Seneca'nın eğitim hakkındaki görüşlerinin netlik kazanması ve daha iyi anlaşılması açısından onun insan anlayışının ele alınması gerekmektedir.

Seneca'nın İnsan Anlayışı

Seneca'nın insan anlayışında, insanın bedeni ve ruhu maddesel olarak kabul görür. Bu anlayışa göre insan her ne kadar Tanrı-Doğa içkinliğinin bir parçası olsa da, diğer varlıklardan daha üstün olarak kabul edilir. Bu içkinliğin içine bilindiği gibi hayvanlar ve bitkiler de girmektedir. Ancak insan, akıl yetisi ve eğitilebilir özelliğinden dolayı hayvanlardan ayırt edilir. Bu sıralamada, hayvanlar da bitkilerden üstün olduğu söylenir. Seneca'nın insan anlayışında hayvanlar içgüdüleri var olan, insan da aklın yanı sıra bedeninde bulunan Tanrısal soluğun parçası olan şekilde ifade edilmiştir. Buna göre insan diğer varlıklardan daha üstündür (Brun, 2010, s. 73; Gündoğan, 2020, s. 597-600). İnsanın diğer varlıklardan üstün olması kendi arasında da bir hiyerarşi olduğu anlamına gelmeyip insanların hepsi birbirine eşit olarak kabul edilmiştir. İnsanlar arasındaki farkın sadece erdem ve bilgelikle alakalı olduğu bildirilmiştir. Köle- efendi, zengin- fakir ayrımı asla yapılmamıştır. Bundan dolayı Seneca'da insan felsefesi, bireylerin davranışlarının kaynağı olarak kabul edilen ahlak çerçevesi açısından gelişmiştir. Ona göre, sahip olunan evrensel insan anlayışının felsefe ve eğitimle topluma aktarılması gerekmektedir. Bu açıdan en yüksek iyinin erdem olduğunu kabul etmiş, mutlu olmak için de doğaya ve akla uygun

yaşamının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Seneca insanın kadere karşı da aklını kullanıp kendine özgürlük alanı açabileceğini ve bu özgürlüğünde bilgelik sayesinde gerçekleşeceğini kabul etmiştir. Stoa'nın kader anlayışı önceden belirlenmişlik üzerinedir. Kaderine razı gelerek bu süreç atlatılabilmekte daha sonra bu kişi yetkinleşerek Tanrıların katına yükselip hatta onları da aşabilmektedir. Stoa'nın anlayışına göre; Tanrı'nın bu dünyaya etkisinin sınırlı olduğu ve bundan dolayı gelişen kötülükten Tanrı'nın sorumlu tutulamayacağını söyler. Seneca'ya göre kötülük insanların sınanması için vardır (Pattabanoğlu, 2015, s. 202-203).

Seneca'nın Eğitim Anlayışı

Seneca'nın eğitim anlayışı, ahlak felsefesi üzerine yazdığı eserlerden ortaya çıkar. Stoa okuluna mensup olan Seneca, karakter sağlamlığı ve zihni çevikliği ön plana çıkarmaktadır. Önemli olan doğaya uygun yaşamaktır. Bundan dolayı insan, okul için değil hayat için öğrenmelidir. Öğretmenlerin ve eğitimcilerin görevi, insanların ruhuna işleyecek yumuşak söylemlerle kalplere dinginlik verici etkilerde bulunmalarıdır. Öğretmenler, gençleri erdemli hayata yönlendirirken onları her türlü kötülükten kurtaracak eğitimler vermelidirler. Eğitim süreçlerinde karakter farklılıkları göz önünde bulundurulmalıdır (Gürbüz, 2015, s. 138-139).

Stoa felsefesinin, maddeci ve bütünsel olan evren anlayışları, Seneca'nın da eğitim anlayışını etkilemiştir.

Seneca'nın eğitim anlayışının ana temasında, insanın iradeli bir varlık olarak yaşantısı ve düşüncelerinin akla uygun olması yer almıştır. Aklın yanında duyguların da insan için önemli olduğu ifade edilmiştir. İnsana ait iradenin kaynağı Tanrı olarak kabul edilmiş, Tanrı'nın bütün evreni kapsayan evrensel doğa yasası olduğu belirtilmiştir. Bundan dolayı her şey Tanrısal kadere dayandırılmıştır (Özden & Elmalı, 2012, s. 199). Seneca felsefeyi uygulanabilir alan olarak görmüş, bu sebeple bilge insanın görevi insanların yaşamını kolaylaştırması ve onları bu amaçla eğitmesi gerektiğini belirtmiştir (Cevizci, 2000, s. 930). Seneca'nın ahlak anlayışı pratik hayata yönelik olduğundan eğitim anlayışından ayrı düşünülemez. Seneca'da ahlak, insanlara mutlu bir yaşamı nasıl elde edeceklerini göstermeyi amaçlar. Seneca'da insanlar bilge ya da bilgisiz olarak ele alınmıştır. Buna göre insan bilgelik seviyesine gelene kadar çabalamalı ve cehaletten mutlaka kurtulmalıdır. Bunun da ancak akıl kullanılarak eğitim sayesinde, doğaya uygun yaşamın bilgisini öğrenip bu bilginin yaşamda uygulanarak yapılabileceği belirtilmiştir (Özden & Elmalı, 2012, s. 200).

Stoa insanın akli yanında duyguların da varlığından söz etmektedir. İnsanın aklını kullanması ve doğaya uygun yaşaması gerektiğini belirtmiştir. Ancak, duyguları egemen olursa insanın özgürlüğünü yitirip köle durumuna düşebileceğini de ifade etmiştir. Bunu da insanın başına gelecek en büyük felaket olarak nitelendirmiştir. Yalnız bu bakış açısına; İnsan sadece akıllı bir varlık mıdır? Duygular gereksiz midir? Şeklinde eleştirel sorular yöneltilebilir. Burada hemen Platon'un ruhu üç bölüme ayırdığı konu akıllara gelmektedir. Bilindiği üzere Platon'da irade, akıl ile duygular arasındaki dengeyi sağlamaktadır. Seneca'nın duygulara karşı söylemi de bu yola çıkmaktadır. Aklın önüne geçmesine izin vermemek şartıyla duyguların varlığı kabul edilmektedir (Özden & Elmalı, 2012, s. 131). Bu ifadede duyguların ne kadar olması veya olmaması gerektiği üzerine bir kontrol mevzusundan söz edilmektedir. Duyguları kontrol edebilme insanın kendini eğitmesi, bedeni ile istekleri üzerine söz sahibi olması ve bilge kişiliğe ulaşması ile elde edilebilir. Seneca *Mutlu Yaşam Üzerine* adlı kitabında duygularla ilgili şöyle bir ifadede bulunmuştur: “ *Bizi*

rahatsız ve korkutan unsurlardan uzaklaştığımızda daimi dinginliğe ve özgürlüğe ulaşacağımızı anlarsın, zira hazlar ve korkular kovulduğunda, değersiz, kırılğan şeyler ve rezilce davranışların verdiği zararların yerini sarsılmaz, doğru ve büyük bir sevinç alır, böylece ruhun huzuru, uyumu ve azameti uysallıkla buluşur, zira her vahşilik güçsüzlükten doğar.” (Seneca, 2020b, 7). İnsanları, tutkuları sonucu düşükleri hatalardan dolayı ayıplayıp kınamak yerine, bununla nasıl baş edecekleri konusunda eğitilmeleri gerektiği şeklinde yorumlanmıştır. Seneca’da bilgi-bilmek erdemli yaşamın baş şartı kabul edilmiştir. Erdem kavramı ancak doğaya uygun olan yaşam, yetkinleşmiş akıl şeklinde ele alınmıştır. Yine Seneca’ya göre insanın doğayı öğrenme, inceleme ve anlama düzeyi arttıkça, bilgeliği de o oranda artmaktadır. Bu anlayışa göre eğitim, insanın kendini, doğayı ve çevresindeki her şeyi bilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Eğitimin insanların akıl yürütme yetilerini geliştirmesi sayesinde oluştuğu, böylece insanın erdemleştiği ve bilinleştiği belirtilmiştir.

Seneca’da mutlu yaşama giden yol eğitimden geçmektedir. İnsanların mutlu olmaya ne kadar istekli olup olmadığı değil, mutlu yaşayabilmek için neler yapması gerektiği bilgisine sahip olması esastır. Bireyin mutlu yaşama yolundan sapması halinde, onu elde etmek için, ondan daha da uzaklaşacağını belirtmiştir. Bunu engellemek için Seneca’nın önerisi; birey önce hedeflediği şeyin ne olduğunu ortaya koyması, daha sonra ona nasıl kavuşacağını araştırması ve doğru yoldaysa ona her gün ulaşmak için çaba harcamasıdır. Bu aşamada mutlaka bireyi yolundan edecek farklı sesler olacaktır, ancak; eğitimin devreye girmesi ile hangi yolun seçilmesi gerektiği netleşecektir. (Seneca, 2020b).

Seneca, *Yaşamın Kısalığı Üzerine* adlı eserde zamanın nasıl değerlendirilmesi gerektiğini açıklamaktadır. Ona göre aslında yaşam için zaman yeterlidir, esas sorun onu nasıl kullandığımızla alakalıdır. Bunun için yaşamın bir şeye adanması gerektiğini, eğer adanmazsa lüks ve umarsızlık yüzünden kısa sürede tükeneceğini belirtmiştir. Seneca kısa yaşamın olmadığını, en büyük sorunun onu kullanmasının bilinmemesi olduğunu ifade etmiştir. İnsanın tek varlığının zaman olduğu, bu sebeple zamana çok değer verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu zaman sürecinde insan kendini ve doğayı, akıl ve bilgi sayesinde öğrenerek güzel bir hayat yaşamış olur. Ancak, birey sadece gündelik işlerle zamanını tüketirse ölüp gittiğinde aslında hiç yaşamamış sayılır. Seneca, bu konu üzerine şu güzel örneği verir: İnsanların arsasına (toprağına) bir karış girildiğinde, ölümüne savunur ve o karışı almak için silaha, taşa başvurur. Ancak, insanların tüm zamanlarının alınmasına karşın(boş, gereksiz şeylerle)hiç tepki vermeyecektir. Zamana karşı olan bilinç mutlaka iyi bir şekilde geliştirilmelidir. Ve bireyselinde dışında etraftakilerin de bunu öğrenmesi gerekmektedir. Aksi takdirde değerli olan zaman çabucak geçer ve birey nasıl yaşadığının farkında bile varamaz. (Seneca, 2020a).

Seneca, birey sağlığı için bir işe girişme de kendi benliğine sığınmasının yararına olacağını belirtmiştir. Bu sayede daha iyi bir insan olacağını ifade etmiştir. Ancak bu durum Stoa’daki yaşamın son anına kadar eylem halinde olunması ve ortak yarar için sürekli çalışmak gerektiği fikri ile çatışmaktadır. Seneca buna karşı çıkarak şöyle der: “ *Bir kişi ömrünün ilk döneminden itibaren kendisini sadece hakikati temaşa etmeye, bir yaşam anlayışı aramaya ve hatta mahrem bir şekilde o anlayışa göre yaşamaya adayabilir. Bir diğeri ise; bir kişi devlet hizmetinden emekliye ayrıldıktan sonra, ömrünün son evresinde, aynısını hakça, en iyi şekilde yapabilir ve yükümlüklerini yıllara böldükten sonra, kutsal görevlerini yerine getirmeyi öğrenen ve öğrendikten sonra da öğreten Vesta rahibeleri gibi eylemini başkalarına da aktarabilir.*” (Seneca, 2020a). Seneca, burada insanın hayatın ta başından ya da devlet görevleri bittikten sonra mutlaka inzivaya çekilmesini uygun görmektedir. Seneca’da yer alan inziva, eğitimin bir çeşidi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada ele alınan inziva, kenara çekilip tembellik etmek değildir. İnzivada insan devlete

daha iyi hizmet eder, erdemin ne olduğunu anlar. Doğanın mı yoksa bilimin mi insanlara iyi geldiğini, denizdeki ve karadaki canlıların bir bütün olup olmadığını, tanrısal hakikatlere ulaşmayı daha iyi öğrenir.

Seneca için tüm insanların aynı olduğuna, hatta köle ve efendisi arasında bile farkın olmadığına değinilmişti. O, herkesin eşit olduğunu, farkın sadece doyumsuz efendilerin egolarından geldiğini belirtmiştir. Seneca'nın bu yaklaşımından çıkıp evrensel dünya yurttaşlığı düşünülebilir. Seneca'ya göre dünyanın uzak bölgelerindeki bireylerle ortak bir insanlığın paylaşılması, bireyin ahlaki yükümlülüklerini olduğu anlamına gelmektedir. Bu düşüncesiyle Seneca herkes için aynı eğitimin de olabileceğini belirtmektedir (Nussbaum, 2003, s. 265-279).

SONUÇ

Seneca'nın felsefesinin içinde bulunduğu dönemi tam anlamıyla yansıttığı görülmektedir. Bu felsefede teori yerini daha çok pratiğe bırakmıştır. Bu pratiğin başta örneği de bilge insanın mutlu yaşamın olabirliğine kafa yormasıdır. Burada mutlu yaşam ile ilgili sadece öneriler değil, daha çok pratik uygulamalar gösterilir. Seneca anlayışının temelinde insan vardır. Seneca gündelik hayatta karşılaştığı problemlere çözüm odaklı bir felsefe üretmiştir. Hatırlanacağı üzere Roma dönemi, şehir devletlerinin yıkılmasından sonra kurulan merkezi ve otoriter devletler dönemidir. Burada insan şehir devletlerindeki kadar özgür ve kendini gerçekleştirme şansına sahip değildi. Bundan dolayı Seneca insanların nasıl mutlu olabileceklerine yönelik bir eğitim geliştirmiştir. Bu eğitimin en önemli unsuru da akıl ve doğaya uygun yaşam üzerinedir.

Seneca'nın ortaya koyduğu evrensel vatandaşlık fikri de oldukça büyük önem taşımaktadır. Günümüzde bile hala devam eden başta ırkçılık gibi büyük sıkıntılara Stoanın eşit vatandaşlık ve eğitim anlayışıyla üstesinden gelinebileceğini bize göstermektedir. Bu eğitim sisteminde bireyin kendini aşması için fırsat verilir. Liberal eğitim sistemi için oluşturduğu bu temel hala günümüzde kullanılmaktadır. Günümüzün diğer bir sorunu olan zamanı kullanma konusunda da bize gerçekten faydalı bir yol göstermektedir. Seneca zamanı nasıl kullanmamız gerektiğini söyleyerek hayatı dolu dolu yaşamamız için rehberlik etmektedir. Sonuç olarak Seneca insanlara nasıl mutlu ve bilge olabileceğinin reçetesini vermektedir. Bunu kullanıp kullanmamak artık insanlara kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi 4 Helenistik dönem felsefesi: epikurcular stoacılar sepitikler*.
- Arslanoğlu, İ. (2012). *Eğitim felsefesi*. Ankara: Nobel.
- Brun, J. (2010). *Stoa felsefesi*. İletişim Yayınları.
- Cevizci, A. (2000). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Çapak, İ. (2015). Stoa Felsefesi ve İslam Düşüncesindeki Etkisi. *Yakın Doğu İslam Tetkikleri Merkezi*, 1(2), 219-228.
- Demirgen, E., & Esin, F. (2016). Eski Yunan'da Müzik Eğitimi. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*.
- Gündoğan, S. (2020). "Muhammed İkbâl Düşüncesinde Eğitim Felsefesi ve İnsan". İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi. 6/2 (Temmuz): 591-616.
- GÜRBÜZ, R., (2015). Kitap İncelemesi: Metinlerle Eğitim Tarihi. *Sakarya Journal of Education*, vol.5, no.2, 195-197.
- Köken, G. (2001). *Ortaçağda Eğitim Felsefesi*. Alfa Yayınları.
- Laertios, D. (2003). *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*. (C. Şentuna, Çev.) Yapı Kredi Yayınları.
- Nussbaum, M. C. (2003). *Hukuk Eğitiminde İnsanlığı Yetiştirmek* (Cilt 70). U. Chi. L.Rev.
- Önal, M. (2015). *Epiktetos' un Mutluluk Öğretisi: Nasıl Mutlu Olabilirim*. Malatya: Bilsam Yayınları.
- Özden, H., & Elmalı, O. (2012). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Pattabanoğlu, F. Z. (2015). Seneca ve Kindi'nin İnsan ve Ahlak Anlayışı Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma. *Felsefe Dünyası*(62), 174-207.
- Seneca, L.A. (2019b). *Tanrısal Öngörü*. (Ç. Dürüşken, Çev.) Kabalcı Yayınları.
- Seneca, L. A. (2019a). *Ahlaki Mektuplar*. (T. Uzel, Çev.) Jaguar Yayınları.
- Seneca, L. A. (2020a). *Bilgenin Sarsılmazlığı Üzerine: İnziva Üzerine*. (C. C. Çevik, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Seneca, L. A. (2020b). *Mutlu Yaşam Üzerine: Yaşamın Kısıtlılığı Üzerine*. (C. C. Çevik, Çev.) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Störig, H. J. (2013). *Dünya Felsefe Tarihi*. (N. Epçeli, Çev.) Say Yayınları.
- Zeller, E. (2008). *Greک Felsefesi Tarihi*. (A. Aydoğan, Çev.) Say Yayınları.